

सीमाञ्चलमा सरयु नदीको सञ्त्रास

सेसिफ बोर्डर शृंखला ६

राम बिकास चौधरी

CESIF
Centre for Social Innovation
and Foreign Policy

सेन्टर फर सोसल इनोभेसन एण्ड फोरेन पोलिसी (सेसिफ)

सीमाञ्चलमा सरयु नदीको सञ्त्रास

प्रकाशन वर्ष २०८१ (सन् २०२४)

प्रकाशक-

सेन्टर फर सोसल इनोभेसन एण्ड फोरेन पोलिसी (सेसिफ)

कुमारीपाटी, ललितपुर

फोन: ०१ - ५४०८८०५ / ५४०८८१४

इमेल : info@cesifnepal.org

www.cesifnepal.org

सेसिफ बोर्डर श्रृंखला - ६

सार्वाधिकार © सेन्टर फर सोसल इनोभेसन एण्ड फोरेन पोलिसी (सेसिफ)

यो रिपोर्ट सेन्टर फर सोसल इनोभेसन एण्ड फोरेन पोलिसी (सेसिफ) द्वारा संचालित सीमावर्ती जिल्लाका पत्रकार लक्षित फेलोशिप कार्यक्रम अन्तर्गत तयार पारिएको हो ।

सीमाञ्चलमा सरयु नदीको सन्त्रास

"भारतका थुप्रै महत्वाकांक्षी र तुला योजनामध्ये दीर्घकालीन योजनाका रूपमा सरयु नहर राष्ट्रिय परियोजनालाई शुरुमा सन् १९७८ मा प्रस्ताव गरिएको थियो । भारतीय उत्तर प्रदेशका किसानको आय दोब्बर बृद्धि गर्ने ध्येयले बनाइएको यो परियोजना सीमाञ्चलबासीका लागि अभिशाप साबित हुदैछ", कन्हैया कुमारले भने ।

रूपन्देहीका सुकई कुर्मी (५५) निकै चिन्तित छन् । उनको चिन्ताको कारण छिमेकी देश भारतको सरयु नहर राष्ट्रिय परियोजना हो । २०८० चैत्र ११ गते रूपन्देहीको सम्मरीमाई गाउँपालिका वडा नं. ३ थुम्हवा चोक स्थित एक पसलमा चिया पिउदै गरेका उनले भने, "सरयुले सीमाञ्चल डुबाउने भयो ।"

"आफ्नो भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुर्याउन तथा बाढी र खडेरीबाट जोगाउन भारतले सीमा नजिकै सरयु नामक ठूलो क्षमताको नहर निर्माण गरेको छ", उनले भने, "नहर संरचनाले नेपालतर्फबाट बग्ने पानीका प्राकृतिक निकासहरूमा अवरोध भई सीमाञ्चलमा समस्या थपेको छ ।"

"पानीका प्राकृतिक निकासहरू थुनिदैगर्दा सीमा क्षेत्रमा बाढी र डुबानको संत्रास छ", सुकईसँगै रहेका भारत करमैनीका शिव कुमार पाँडे (८०) ले भने, "यसले नेपालको लुम्बिनी प्रदेशका ५ जिल्ला - रूपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ, बाँके र बर्दियाका साथै सीमावर्ती भारतीय भूमि पनि डुबानमा पर्ने निश्चित प्रायः छ ।"

नेपाल भएर बगेका पाँच ठूला नदी- घाघरा, सरयु, राप्ती, बाणगंगा र रोहिनलाई नहरको सञ्जाल मार्फत ६ हजार २ सय २७ गाउँका १५ लाख हेक्टर जमिनमा सिंचाइ सुविधा पुर्याउने सरयु नहर परियोजनाको लक्ष्य छ । सरयु मुख्य नहर उत्तर प्रदेशको बहराईचबाट सुरु भएर करिब ३ सय १८ कि.मी. दूरीपार गर्दै गोरखपुरमा समाप्त हुन्छ । यस नहरबाट ३० लाख भारतीय किसान लाभान्वित हुने भारतको अपेक्षा छ । ११ डिसेम्बर सन् २०२१ का दिन उत्तर प्रदेशका

मुख्यमन्त्री योगी आदित्यनाथको उपस्थितिमा भारतीय प्रधानमन्त्री नरेन्द्र मोदीद्वारा उद्घाटन गरिएको कुल ६ हजार ६ सय २३ किलोमिटर लामो सरयु नहरसँग धेरै उपनहरहरू जोडिएका छन् । उद्घाटन समारोहलाई सम्बोधन गर्दै मुख्यमन्त्री योगीले भनेका थिए, "सरयु परियोजनाको पहिलो महत्वपूर्ण ब्यारेज नेपाली सीमानाबाट मात्र ७ किमिको दूरीमा छ ।"

समुन्द्र सतहबाट करिब १०६ मिटर (३४८ फिट) उचाइमा रहेको घाघरा ब्यारेज सरयु नहर राष्ट्रिय परियोजनाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा मानिन्छ । यो उचाइ उत्तर प्रदेशको बाराबंकी जिल्लाको एल्गिन ब्रिज नजिक मापन गरिएको परियोजनाले बताएको छ । यो ब्यारेज नजिकै रहेको गंगा समतल क्षेत्रमा घाघरा नदीको पानीको बहाव बाढीको मौसममा बढेर आसपासका भारतीय र नेपाली भूभागमा व्यापक प्रभाव पार्ने देखिन्छ ।

"नेपाल-भारत सीमा (दशगजा क्षेत्र) बाट बढीमा ७ किमिको दुरीमा रहेको सरयु मुख्य नहर जमीनबाट १० फिट अग्लो छ", भारतको सिद्धार्थनगर जिल्ला ककरहवाका कन्हैया कुमारले भने, "यसले बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी लगायत नेपाली भूभागका साथै सीमावर्ती भारतीय गाउँ-नगरसमेत प्रभावित छन् ।" वर्षातभरि ककरहवा-लुम्बिनी मार्गमा पानी जम्मा भई आवागमन समेत प्रभावित हुने गरेको उनले सुनाए ।

"भारतका थुप्रै महत्वाकांक्षी र तुला योजनामध्ये दीर्घकालीन योजनाका रूपमा सरयु नहर राष्ट्रिय परियोजनालाई शुरुमा सन् १९७८ मा प्रस्ताव गरिएको

सेसिफ बोर्डर श्रृंखला ६

थियो । भारतीय उत्तर प्रदेशका किसानको आय दोब्बर बृद्धि गर्ने ध्येयले बनाइएको यो परियोजना सीमाञ्चलबासीका लागि अभिशाप साबित हुदैछ", कन्हैया कुमारले भने ।

जलश्रोत तथा अन्तर्राष्ट्रिय मामिलाका जानकार मानिने कन्हैया कुमारका अनुसार पर्याप्त पानी निकासको व्यवस्था नभएको नहर संरचनाका कारण वर्षातका समयमा सीमाञ्चलमा जलस्तर बढ्ने गरेको छ । उनले भने, "वर्षातमा बाढीले यहाँ ताण्डव मच्चाएको पीडा हामीले देखे, भोगेका छौं । यहाँ बाढीको पानीले हप्तौसम्म निकास नपाएर बालीनाली डुबानमा पर्ने तथा मानवीय क्षती समेत पुर्याउने गरेको छ ।"

भारतीय सीमा सुरक्षा सडक, बाँध र अन्य अवरोधक भौतिक संरचना निर्माणका कारण पटक-पटक डुबानको कहर भैरदै आएका सीमाञ्चलका नागरिकमा सरयु संरचनाका कारण चिन्ता भन् थपिएको उनले सुनाए ।

रूपन्देहीको सम्मरीमाई गाउँपालिका वडा नम्बर १ का वडाध्यक्ष शिवकुमार यादवका अनुसार सरयु नहरको संरचनाका कारण बाढी र वर्षातको पानीले प्रयाप्त निकास नपाउँदा बालीनाली मात्र होइन मानवीय क्षती समेत हुने गरेको छ । अघिल्लो वर्षको बाढीमा सम्मरीमाई-३, भटौलीका एक युवा, वडा नम्बर ७ हर्दीका एक महिला तथा भारतीय बजारबाट फर्कदै गर्दा एक बटुवाको लुम्बिनी-ककरहवामा डुबेर मृत्यु भएको उनले बताए ।

पछिल्लो समयमा भारतले सीमाञ्चलमा सडक र नहरका रूपमा अग्ला भौतिक संरचना निर्माण र विस्तारलाई तीव्रता दिंदै आएको छ । त्यस्ता संरचनाले बाँधका रूपमा काम गरेको देखिन्छ । दशगजा नजिकै आफ्नो भूमिमा भारतले एकतर्फी रूपमा बनाउने गरेको त्यस्ता संरचनाबारे नेपालको तर्फबाट अहिलेसम्म कुनै औपचारिक सहमति जनाइएको देखिएको छैन ।

सरयुले मात्रै समस्या होईन

सरकारको तर्कसंगत अडान र नेतृत्वमा समस्याको समाधान सम्भव छ । ती निर्माणकार्य तत्काल रोक्न न्यायिक कदम चाल्नुपर्ने उनको सुझाव छ । यस्ता विषयमा आवाज उठाउन जरूरी रहेको उनको भनाइ छ ।"

सीमा नजिकै भारतीय पक्षको भौतिक संरचना निर्माणले सीमाञ्चलमा असर पारेको यो पहिलो पटक भने होइन । यसअघि रसियावाल-खुर्द-लोटन, डन्डा-फरेनिया ड्याम र तटबन्ध, कपिलवस्तुको महलीसागर बाँध, बर्दिया र कैलालीको कैलाशपुरी ब्यारेज, दाङको कोइलाबास, नवलपरासीको गण्डक ब्यारेजलगायत अग्ला संरचनाका कारण सीमाञ्चलबासीले बाढी र डुबानको समस्या भोग्दै आएको लुम्बिनी बिकास कोषका कार्यकारिणी सदस्य विश्वराज पौडेलले बताए ।

यसअघि खुर्द-लोटन बाँधका कारण रूपन्देहीको दक्षिणी सीमावर्ती लुम्बिनी र मर्चवार क्षेत्रमा मात्र बर्षेनी सयौं हेक्टर जमिन डुबानमा पर्दै आएको छ । खुर्द र लोटन गाउँलाई डुबानबाट जोगाउन भारतले त्यो बाँध बनाएको पौडेलको भनाइ छ । उनका अनुसार कपिलवस्तुमा महलीसागर बाँधको समस्या पनि उस्तै छ । बाँधका कारण पानी रोकिँदा नेपाल र भारतका सीमावर्ती क्षेत्रको सयौं हेक्टर भूभाग डुबानमा पर्ने गरेको छ ।

लालबकैया तटबन्ध, बैरगनिया चक्रबाँध, बाग्मती, कमला तटबन्ध, खाँडो कुनौली बाँध, कोसी ब्यारेज, बक्राहा बाँध र पूर्वको भापादेखि सुदूरपश्चिमको कञ्चनपुरसम्म भारतले सीमा नजिकै निर्माण गरेका सडक र बाँधका कारण नेपाली भूमि डुबानको जोखिममा रहेको उनले बताए । उनले भने, "यसबाहेक भारतले सीमाञ्चलमा विभिन्न खोलानाला र नदीको बहाव अवरुद्ध गर्ने गरी डेढ दर्जन बढी ठाउँमा अनधिकृत बाँध बनाएको छ ।"

सेसिफ बोर्डर श्रृंखला ६

“भारतको विभिन्न संरचना निर्माणका कारण आफ्नो कति भूभाग डुबानमा पर्छ भन्नेबारे नेपाल-भारत दुबै सरकारबाट कुनै तथ्यगत अध्ययन भएको छैन”, लुम्बिनी बचाउ महाअभियानका संयोजक अकरामुद्दीन खॉले भने, “ठूलो वर्षातमा पनि पानी नजम्ने ठाउँमा अहिले सामान्य वर्षाले पनि नेपाली र केही भारतीय भूभाग समेत डुबानमा पर्ने गरेको छ ।” उनका अनुसार पहिले पानी पर्दा १-२ घन्टामै बगेर जान्थ्यो, अहिले सामान्य वर्षामा पनि निकास पाउन एक-दुई दिनको समय लाग्ने भएकोले किसानको बाली पानीमै कुहिने र लुम्बिनीको बाटो समेत अवरुद्ध हुने गरेको छ ।

भारतले सीमा नजिकै नियम मिचेर बाँध र नहर लगायतका संरचना बनाएका कारण सीमाञ्चलबासी नेपाल र भारत दुबै देशका नागरिक वर्षोदेखि सास्ती भोग्न बाध्य रहेको नदी अधिकार मञ्च दक्षिण एसिया कमिटीका अध्यक्ष वृजराज कुशवाह बताउँछन् । उनी भन्छन्, “अन्तरदेशीय सरोकारका जुनसुकै निर्माण गर्नुपर्दा छिमेकी मुलुकसित परामर्श गरिनुपर्छ । परामर्श नगरे नदीको अग्रिम अधिकारका लागि त्यहाँका नागरिक वा सरकारले माग राख्न सक्छ । सरकारको तर्कसंगत अडान र नेतृत्वमा समस्याको समाधान सम्भव छ । ती निर्माणकार्य तत्काल रोक्न न्यायिक कदम चाल्नुपर्ने उनको सुझाव छ । यस्ता विषयमा आवाज उठाउन जरूरी रहेको उनको भनाइ छ ।”

सरयु नदी भारत, उत्तराखण्डको बागेश्वर जिल्ला स्थित नन्दकोट पर्वतको दक्षिणमा एउटा चट्टानबाट निस्कन्छ । यो कापकोट, सेराघन्ट र बागेश्वरलगायत विभिन्न सहर हुँदै अन्ततः नेपाल-भारत सीमामा रहेको पञ्चेश्वर स्थित शारदा नदीमा भर्छ । त्यसपछि यो नदी उत्तर प्रदेशको सीतापुर जिल्ला स्थित घाघरा नदीमा मिसिन्छ । तल्लो घाघरालाई सरयु नदी पनि भनिन्छ । विशेष गरी यो नदी हिन्दूका आराध्यदेव श्री रामको जन्म भूमि अयोध्या सहर भएर बग्छ । सरयु नदीको उल्लेख प्राचीन भारतीय महाकाव्य रामायणमा धेरै पटक गरिएको छ ।

७८ अर्ब ६८ करोडको लागतमा २ जिल्लामा सिँचाइ उपलब्ध गराउन सन् १९७८ मा सानो स्तरमा यो

आयोजना सुरु गरिएको थियो । सन् १९८२ मा यसलाई भारत उत्तर प्रदेशका ९ जिल्ला बहराइच, गोंडा, बस्ती, श्रावस्ती, बलरामपुर, सन्त कबीर नगर, सिद्धार्थनगर, गोरखपुर र महाराजगञ्जमा विस्तारगरी नाम परिवर्तन गरी सरयु नहर राष्ट्रिय परियोजना राखिएको हो । हालसम्म यो परियोजनाको लागत बढेर ९ हजार ८ सय २ करोड पुगेको छ ।

जलस्रोतविद् डा. कुलराज चालिसेका अनुसार भागीरथी तटको भूगोलमा नदीको सतहमा भन्दा कैयौं बढी मात्रामा भूमिगत जल भण्डार गर्ने क्षमता छ । त्यो भूभाग हिमनदीले थुपारेको माटोले बनेको भूखण्ड हो । तर, त्यो खण्डमा भूमिगत जलसतह दिनप्रतिदिन घट्दै गएको छ । “यसैका लागि भारतले राप्ती र वाणगंगा नदीको पानी अधिकतम उपयोग गर्ने संरचना विकास गर्यो, तरपनि भारतको उत्तर प्रदेशमा भूमिगत जलभण्डार सन्तुलन हुन सकेन”, उनले भने, “त्यसपछि समस्या समाधान गर्न लक्ष्मणपुर र महलीसागरमा ध्यान केन्द्रित गर्यो । त्यसले समेत सफलता नदेखिएपछि भारतले नदीहरू जोड्ने लक्ष्य लिई सीमाक्षेत्रमा थप नहर संरचनाको विकास गर्यो । यसले सीमाञ्चलमा डुबानको संत्रास फैलाएको छ ।”

अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधान विपरित संरचना निर्माण

‘इन्टरनेसनल बाउन्ड्री वाटर ट्रिटी एक्ट-१९९०’ अनुसार पनि सीमानाको अर्को तर्फ पानीको सतह बढ्ने गरी सीमाको एकातर्फ बाँध/संरचना बनाउन पाइँदैन । तर, कमजोर कूटनीतिका कारण अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको प्रतिकूल हुने गरी भारतले बनाएका यस्ता संरचनाबारे नेपालले आवाज उठाउन सकेको छैन ।

राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि-सम्झौता र सीमा सरोकार सम्बन्धी विशेष चासो राख्ने नेपाली अधिवक्ता प्रख्यात बन्जाडेका अनुसार सीमावर्ती क्षेत्रमा भारतले बनाएका संरचनाका कारण नेपालपट्टि बर्खायाममा करिब ८

सेसिफ बोर्डर श्रृंखला ६

हजार २ सय हेक्टर र हिउँदमा २ हजार हेक्टरभन्दा बढी जमिन डुबानमा पर्ने गरेको छ । सीमावर्ती क्षेत्रका भारतीय समेतले वर्षौंदेखि बाढी र डुबानको समस्या भेलिरहे पनि भारतले आफ्नो निर्माण कार्यलाई रोकेको छैन ।”

“सीमासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिसम्झौताअनुसार नदीखोला तथा प्राकृतिक रूपमा सिर्जित पानीको बहावलाई कुनै पनि किसिमले र कुनै पनि हालतमा रोक्न पाइँदैन ।” बन्जाडेले भने, “संयुक्त राष्ट्रसंघको ‘कम्बेन्सन अन द ल अफ द नननेभिगेसनल युजर्स अफ इन्टरनेसनल वाटर कोर्सेस- १९९७’ को धारा ७ मा एक मुलुकले अर्को मुलुकलाई हानी-नोक्सानी पुग्ने गरी संरचना बनाउन नपाइने उल्लेख छ । त्यही सन्धिको धारा १२ मा कुनै पनि मुलुकले सीमावर्ती क्षेत्रमा काम गर्दा अर्को मुलुकलाई असर पर्ने भए त्यसबारे समयमै जानकारी दिनुपर्ने भनिएको छ । कम्बेन्सनको धारा २७ मा एक मुलुकले अर्को मुलुकलाई प्राकृतिक वा मानवीय क्रियाकलापका कारण हानि-नोक्सानी पुर्याउन नहुने उल्लेख छ ।”

‘इन्टरनेसनल बाउन्ड्री वाटर ट्रिटी एक्ट-१९९०’ अनुसार पनि सीमानाको अर्को तर्फ पानीको सतह बढ्ने गरी सीमाको एकातर्फ बाँध/संरचना बनाउन पाइँदैन । तर, कमजोर कूटनीतिका कारण अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको प्रतिकूल हुने गरी भारतले बनाएका यस्ता संरचनाबारे नेपालले आवाज उठाउन सकेको छैन ।

नेपालको कमजोर भौगोलिक तथा भौगर्भिक अवस्था र भारतीय सरयु नहरका कारण रूपन्देहीको सीमावर्ती क्षेत्र लगायत केही भारतीय भूमि समेत डुबानको उच्च जोखिममा छन् । रूपन्देहीको सम्मरीमाई गाउँपालिका अध्यक्ष बिनोद कुमार श्रीवास्तवले भने, “यसका बावजूद पनि बाँधकै शैलीमा भारतीय सीमा सुरक्षा बल (एसएसबी) ले नेपाली सीमा नजिकैबाट बाटो बनाएको छ । यी कुनैपनि संरचना सीमाञ्चलबासी नेपाली र भारतीय समेतका हितमा छैनन् ।”

भारतले आफ्नो विपद् टार्न र आफ्नो भूमिलाई समृद्ध बनाउन सीमाञ्चललाई जोखिममा पार्नु न्यायोचित

नरहेको विपद् व्यवस्थापन समिति राष्ट्रिय सञ्जालका अध्यक्ष जगन्नाथप्रसाद कुर्मी बताउछन् । “हेलसिन्की रूल्स अन द युजेज अफ द वाटर्स अफ इन्टरनेसनल रिभर्स-१९६६’ को दफा २९ मा नदीको बहावमा फेरबदल गरेर सीमामा कुनै पनि संरचना बनाउन नपाइने उल्लेख छ” उनले भने, “सरयु नहरका कारण रूपन्देहीको दक्षिणी क्षेत्रको ३ गाउँपालिका र विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत महामानव बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी समेत बाढी र डुबानको उच्च जोखिममा छन् ।”

दीर्घकालीन कुटनीतिक निकासको आवश्यकता

नेपाल-भारत दुबै सरकारले सीमाञ्चलमा भारतीय सरयु नहर परियोजनाको पर्यावरणीय, सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक प्रभावहरूलाई ठीक रूपमा मूल्यांकन गर्नुपर्छ र आवश्यक नियमन गर्न आवश्यक छ । यो परियोजनाले सीमाञ्चलमा कृषि उत्पादनलाई बढी प्रभावित गर्न सक्छ र खाद्य असुरक्षा बढाउन सक्छ ।

नेपालबाट बग्ने स-साना कुलानालाका लागि सरयु नहरमा जल निकासको पर्याप्त प्रबन्ध छैन । यद्यपि बीच-बीचमा पर्ने टुल्टुला नदी र कुलानालाहरूलाई सुरुङ र ह्युमपाइप मार्फत पानी पार गर्ने योजना रहेको देखिन्छ । त्यसै क्रममा नदी-नालाको भेलसँग जाने माटो र बालुवा आदिले नदी साँघुरिने, कुलानालाको मुहान थुनिने र पर्याप्त जल प्रवाह हुन नसक्ने हुँदा सीमाञ्चलमा डुबानको सम्भावना बढी हुने लुम्बिनी

ठूला परियोजना निर्माण गर्दा उपल्लो वा तल्लो भूभागमा हुने लाभ र हानी दुवैको विश्लेषण गर्दै अन्तरदेशीय संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकियो भने मात्र सीमाञ्चलले बाढी र डुबानका विपद्बाट मुक्ति पाउन सम्भव छ ।

सेसिफ बोर्डर श्रृंखला ६

प्रदेश सांसद कन्हैया बनियाको तर्क छ ।

प्रदेश सांसद बनियाले भारतको सरयु नहर निर्माणले सीमावर्ती भूभाग डुबानको जोखिममा पारेपछि समाधानको खोजी गर्न थालिएको बताए । “यसले सीमावर्ती भूभागमा जलवायु परिवर्तनको असरलाई पनि बढाउन सक्छ”, उनले भने, “सरयु नहर परियोजनाले नेपालको सीमावर्ती क्षेत्रमा भू-सामाजिक, पारिस्थितिक र आर्थिक प्रभाव पारिरहेको छ । सरयु नहर परियोजनाले सीमावर्ती क्षेत्रमा उत्पन्न गरेको असरको पूर्ण मूल्यांकन गर्न अधिक अध्ययनको आवश्यकता छ ।”

सीमाञ्चलमा बाढीका कारण धनजनको ठूलो क्षति हुनु अगावै दुवै देशले कूटनीतिक तवरबाटै सघन वार्ता र छलफलबाट निकास खोज्नुपर्छ । जलश्रोत मामिला तथा विपद् सम्बन्धी जानकारहरूका अनुसार भारतसँग सीमाना जोडिएका क्षेत्रहरू प्रत्येक वर्ष असारदेखि असोजसम्म डुबानको चपेटामा पर्दै आएका छन् । तर भारतले बनाएका संरचनाहरूबारे नेपाल तर्फबाट औपचारिक रूपमा असहमति जनाइएको पाइएको छैन । राज्यले मात्रै नभई सत्तारूढदेखि विपक्षी दल र तराईमधेश केन्द्रित दलहरूका तर्फबाट पनि यस्ता विषयमा आवाज उठाएको पाइँदैन ।

बाँकेमा भारतले बनाएका बाँधका कारण ठूलो भूभाग डुबानमा पर्ने गरेको छ । बाँके हुँदै बग्ने पश्चिम राप्ती नदीमा नेपाल-भारत सीमा क्षेत्रनजिक भारतले बनाएको लक्ष्मणपुर बाँध र कलकलुवा तटबन्धका कारण नेपालका गाउँ डुबानमा पर्ने गरेका छन् । २०३६ सालमा सुरु गरेर २०४१ सालमा भारतले एकलौटी रूपमा लक्ष्मणपुर बाँध बनाएको थियो । लक्ष्मणपुर बाँधसँगै जोडेर ०५६ मा भारतले २२ किलोमिटर लामो ४ मिटर अग्लो कलकलुवा तटबन्धको निर्माण गर्दा नेपालसँग कुनै सम्झौता भएको थिएन । अहिले पनि यी बाँधका कारण समस्या सिर्जना हुने गरेको छ ।

सीमा क्षेत्रमा बाढी तथा डुबान जस्ता समस्याको समाधानका लागि बाढी तथा डुबान व्यवस्थापन सम्बन्धी नेपाल-भारत संयुक्त समितिमा छलफलका लागि स्थानीय जानकार तथा यस विषयका स्थानीय

सीमा क्षेत्रमा बाढी तथा डुबान जस्ता समस्याको समाधानका लागि बाढी तथा डुबान व्यवस्थापन सम्बन्धी नेपाल-भारत संयुक्त समितिमा छलफलका लागि स्थानीय जानकार तथा यस विषयका स्थानीय बुद्धिजीवीलाई समेत सम्मिलित गराउनुपर्छ ।

बुद्धिजीवीलाई समेत सम्मिलित गराउनुपर्छ । भारतसँग कूटनीतिक संवाद गर्दै नदीजन्य अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको पालनामा जोड दिनु आवश्यक छ ।

लुम्बिनी प्रदेश सरकारका पूर्व गृहमन्त्री संतोष पाण्डेले भने, “सीमाञ्चलमा बाढीको समस्या समाधानका लागि हामीले समकक्षिसँग छलफल त गरेका छौं तर यो समस्या समाधान गर्नका लागि माथिल्लो स्तरबाट दुई देशका विज्ञ र सरकारबीच विधिवत छलफल हुन आवश्यक छ ।” उनले स्थानीय स्तरमा हुने छलफलबाट सुनुवाइ सजिलै नहुने भन्दै माथिल्लो तहबाट समाधान खोजिनुपर्ने बताए । “संरचनाहरूको निर्माण र पूर्णतासँगै सीमाञ्चलमा डुबानको सन्त्रास अझ बढ्न सक्ने उनको आशंका छ”, उनले भने, “संवाद र सहकार्यबाट मात्र डुबानको संत्रासबाट सीमाञ्चललाई मुक्त गर्न सकिन्छ ।”

उनका अनुसार, “सीमाक्षेत्रमा डुबान रोक्न नेपाल र भारत दुवै पक्षले तत्काल कदम चाल्न आवश्यक छ ।” सीमाञ्चलबासी दुबै देशका नागरिकहरूले स्थायी समाधानको आशा पनि राखेको उनले बताए । उनले भने, “यस्ता ठूला परियोजना निर्माण गर्दा उपल्लो वा तल्लो भूभागमा हुने लाभ र हानी दुवैको विश्लेषण गर्दै अन्तरदेशीय संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सकियो भने मात्र सीमाञ्चलले बाढी र डुबानका विपदबाट मुक्ति पाउन सम्भव छ ।”

About CESIF

CESIF Nepal is a not-for profit, autonomous and independent private research think tank serving in the public interest, with significant independence from any interest groups and autonomy from government. Our mission is to help the government and the society create a democratic, secure and just society by making informed and transparent decisions about policies and practices.

Centre for Social Innovation and Foreign Policy (CESIF)

Kumaripati, Lalitpur, Nepal

 info@cesifnepal.org

 www.cesifnepal.org

 [@CsifNepal](https://twitter.com/CsifNepal)

 Centre for Social Innovation and Foreign Policy (CESIF) Centre for Social Innovation and Foreign Policy (CESIF)